Абдулла Шаиг мүәллим вә шакирдләр арасында. Шәкил 1956-чы илдә чәкилмишдир.

Сизин ...әсәрләриниздән бир парасы... мәнә чох хош кәлди. Филһәгигә, дәруни вә пак һиссләрдир ки, көзәл ше'рләр васитәсилә изһар бујурубсунуз.

«Дәфтәри-һичран» сәрлөвһәсилә јазылмыш ше'рләриниздәки синәләрә даг чәкән вә үрәкләри јандыран аһ вә наләләрдир ки, оду илә јанмајанлар онлары дәрк едә билмәз.

Фиридун бәј КӨЧӘРЛИ

⊙

Сизин адыныз һәр бир азәрбајчанлы үчүн доғма вә әзиздир. Чүнки, Сиз, бүтүн өмрүнүз боју халгымызын ән нәчиб дујғуларыны, јүксәк вә һуманист әмәлләрини тәрәннүм едән көзәл бир сәнәткар, бөјүк бир инсан олмусунуз! Тарихин фыртыналары гојнунда јаратдығымыз бөјүк сосиализм мәдәнијјәтинин илк дастанларында Сизин дә имзаныз вардыр!

Сәмәд ВУРҒУН

Абдулла Шаигин архивиндә онун гәләм јолдашларынын, сајсыз-һесабсыз охучуларынын әдибә бәсләдији мәһәббәти ифадә едән чохлу мәктуб, телеграм вә башга материаллар вардыр. Бөјүк сәнәткарын оғлу, филоложи елмләр доктору Камал Талыбзадә һәмин материаллар ичәрисиндән академик Мәммәд Арифин 25 ил бундан әввәл өз мүәллиминә јаздығы мәктубу редаксијамыза тәгдим етмишдир.

Мәктубда А. Шаигин сәнәти вә шәхсијјәти һаггында дејилмиш фикирләрин охучуларымыз үчүн бу күн дә мараглы олачағыны нәзәрә алыб дәрч етмәји лазым билдик.

Һөрмәтли мүәллим Шаиг!

1912-чи ил, јајын ахыр ајы иди. Һәјәтимиздәки пүстә ағачлары чәһрајы салхымлары илә јени чичәк ачмыш әрик ағачларыны андырырдылар.

Бакынын да өз көзәлликләри вардыр; шәһәрин ортасында, тозун-торпағын ичиндә зәриф вә хәндан пүстәләр јетирән, заһирән кобуд ағачларын да өз һүсну вардыр! Инди һәмин ағачлар кәсилмиш вә јерләриндә јени мәдәнијјәт очаглары инша едилмиш олса да, о ағачлар мәним ушаглыг хатирәләримдә силинмәз изләр бурахмышдыр... Атам пүстәләри дәрир вә гоһум-гоншуја пај-пүшк ајырырды. Бир пај да мүәллимим үчүн ајырды. Утана-утана Әли Мәммәд Мустафајевкилә кетдим. Мүәллим бошгабы дәсмала бүкүб мәнә гајтарыркән өз етажеркасына көз кәздирди вә орадан гырмызы чилдли бир китабча көтүрүб мәнә верди: «Бөјүјәндә охујарсан» — деди. Бунун мә'насыны сонра баша дүшдүм, мән икинчи синфә јенича кечмишдим, мүәллим бу китабчанын һәлә мәним үчүн ағыр олачағыны зәнн едиб, кәләчәкдә охуја биләчәјимә ишарә етмишди. Күчәјә чыхан кими китабчанын әввәлчә үстүнү охудум, «Абдулла Шаиг Талыбзадә» сөзләриндән сонра көзүм «Јахшы арха» сәрлөвһәсинә саташды. Әввәлчә шәкилләринә бахдым: һачылејләјин јува гурдуғу ағач, әлиндә бычғысы олан түлкү, сонра гарға... Охумаға башладым, мүәллимим сәһв едирди, мән о китабы евә кәләнә гәдәр өтәри дә олса охујуб ахыра вурдум. О садәлөвһ, һијләкар, ағыллы һејванларын талеји мәни мәшғул етди; дәфәләрлә охудум, дилимдә әзбәр олду... Бу, мәним Сизинлә илк танышлығым иди; бу, мәнчә, ән мүгәддәс вә һеч бир шејлә əвəз едилмәз бир танышлыг иди, онун хош хатирәсини инсанын һафизә вә һиссијјатындан анчаг өлүм ала биләр.

Мән тәк дејилдим, отуз-гырх ил әввәл ана дилиндә илк мүталиәјә башлајан бүтүн Азәрбајчан кәнчлији Сизин «Мурад», «Јахшы арха», «Түлкү һәччә кедир», «Көзәл баһар», «Тыг-тыг ханым» кими ширин, тәрбијәви әсәрләринизи охујур, тәмиз һиссләр, саф дујғуларла тә'сирләнирди. Онларын да гәлбиндә вә фикриндә Сизә, һеч шүбһәсиз, бир мүгәддәс кушә ајрылмышдыр.

Адамлар вар ки, нә гәдәр бөјүк исте'дад саһиби олсалар, милләт үчүн кәрәкли олсалар да халг онлары јахшы танымыр, онлары популјарлашдырмаг, халга таныш етмәк лазым кәлир. Әдибләр вә шаирләр исә өзләри өзләрини халгын ән дәрин тәбәгәләринә таныш едирләр, ајрыча бир көмәкчијә бир о гәдәр дә еһтијач галмыр. Шамахы сечки даирәси сечичиләри Али Совет депутатлығына Сизин намизәдлијинизи верәркән мән Шамахыда идим. Мән орада, о кәндләрдә Сизин гәләминизин гүдрәтинә, нүфузедичи тә'сиринә бир даһа инандым. Онлар Сизин ше'рләринизи, һекајәләринизи вә пјесләринизи чох јахшы билирдиләр.

Сизи јахындан танıјанлар јаратдығыныз әсәрләрлә шәхсијјәтиниз арасында гәрибә бир ујғунлуг олдуғуну көрүрләр. ...Сизин јүксәк инсани сифәтләринизи тә'риф етмәкдән мән ачизәм. Анчаг ону дејә биләрәм ки, Сиз өз мә'нәви үлвијјәтинизлә надир адамсыныз. Сиз кәнч нәслимиз үчүн бир өрнәк олмаға лајигсиниз. Бу е'тибарла Сиз даһа чох тә'рифә вә шөһрәтләнмәјә мөһтачсыныз. Һејиф ки, биздә һәлә зијалыларымызын һәјатыны вә көзәл хүсусијјәтләрини реал сурәтдә тәсвир едән романлар јохдур. Амма олачагдыр вә устад романчы гәләми Сизи һеч шүбһәсиз бир гәһрәман кими тәсвир едәчәкдир.

Буна инандығым үчүндүр ки, Сизин һәр бир мүвәффәгијјәтиниз мәни дә үрәкдән севиндирир. Ленин ордени илә тәлтиф едилмәнизи ешидәркән өз һиссијјатымы ифадә етмәк үчүн гәләми әлимә алдым. Көрүрәм ки, јаздыгларым һисс етдикләримин јанында чох сөнүкдүр. Лакин бу һисс сөнүклүјү дејил, ифадә сөнүклүјүдүр... Сизин бирчә адыныз мәндә хош һиссләр ојатмаға гадирдир!

Сизә е'тирам едән

28/ II-46. **Мәммәд АРИФ**

ӘДИБИН СОВЕТ ДӨВРҮ ҺЕКАЈӘЛӘРИ

АБДУЛЛА Шаигин совет дөврүндә јаздығы һекајәләри Азәрбајчан совет әдәбијјатынын инкишафында мүһүм әһәмијјәти вардыр. Бу дөврдә әдибин јарадычылығында нәзәри чәлб едән чәһәтләр мүасир мөвзу, дәрин реализм вә жанр мүхтәлифлијидир. Јазычы, һәр шејдән әввәл, јени чәмијјәти тәблиғ етмәји, мүасир инсанын — совет адамынын мә'нәви кејфијјәтләрини көстәрмәји әсас јарадычылыг вәзифәси һесаб едирди. Бир-биринин ардынча јаздығы «Анабачы», «Вәзифә», «Гаракилис хатирәси», «Өзүн билсин, мәнә нә?», «Әсәби адам»; «Солмаз вә сөнмәз», «Һитлерин јухусу», «Баш үстә», «Масама» кими һекајәләр Шаиг реализмини, онун сәнәткарлығынын бир сыра хүсусијјәтләрини тә'јин етмәк үчүн бөјүк әһәмијјәтә маликдир. Дикәр тәрәфдән, бу һекајәләрдә нәзәрә чарпан чәһәт одур ки, һәмин әсәрләрин гәһрәманлары Ајрым гызы, Кәрим баба, Аслан, Мәһәррәм әми өмүрләринин чохуну зилләтли, мәшәггәтли һәјатда кечирмиш, зүлмә дөзә-дөзә пак дүшүнчәләрини, дахили тәмизликләрини горујуб сахламышлар. Онлар јени чәмијјәтә саф үрәклә дахил олмушлар. Әдиб бу чәһәти 1923-чү илдә јаздығы «Анабачы» һекајәсиндә чох тәбии вә инандырычы тәсвир етмишдир.

Һекајәдә А. Шаигин мәгсәди савадсызлығын јени гурулуш үчүн ичтимаи бәла олмасыны көстәрмәк вә она гаршы мүнтәзәм мүбаризә апармағы бир вәзифә кими өн плана чәкмәкдир.

Анабачынын дахили аләми лирик үслубда тәсвир олунур. Һадисәләри даһа чох психоложи просесдә гәләмә алан јазычынын гәһрәманлары дахилән јетишир, мә'нәвијјатча тамамланырлар.

А. Шаигин совет дөврү нәсринин үстүн чәһәти бир дә одур ки, белә инсанларын тәсвиринә һәмишә кениш јер вермишдир. «Өзүн биләрсән, мәнә нә?» һекајәсиндә о, буржуа-мүлкәдар гурулушунун бәдбәхт етдији инсанларын һәјат тәрзини, өмүр тарихчәсини Әзим дајы сурәтиндә чәмләшдирмиш, мүһитлә, арзу вә дүшүнчә арасындакы конфликтин јаранма сәбәбләрини вә нәтичәләрини көстәрмишдир.

Шаигин ингилабдан әввәлки һәјатдан бәһс едән һекајәләриндә дахилән бөјүк, намуслу, вә виҹданлы инсанлар әксәрән тәк, кимсәсиз тәсвир олунурлар. Анабачы, Әзим дајы, Мәһәррәм әми кими мәрд инсанларын көмәксизлији бир нечә сәбәблә әлагәдардыр. Әввәлән, јазычы көстәрмәк истәмишдир ки, бу инсанлары көмәксиз едән, јалтаглыгдан, пахыллыгдан узаг олмалары, намуслу әмәклә јашамалары, һеч кимә бојун әјмәмәләридир. Авамлыг, савадсызлыг вә диндарлыг бу инсанларын вәзијјәтини даһа да ағырлашдырмышдыр. Әзим дајынын заһири илә дахили аләми арасында кәскин зиддијјәт вардыр. Заһирән гуру, гарадинмәз, дәрдли, әләмли көрүнән бу кишиҹ кениш гәлбә, мөһкәм ирадәјә, јүксәк инсани кејфијјәтләрә маликдир. Зәһмәтә бағлылыг, гајғыкешлик, гонагсевәрлик Әзим дајынын ән көзәл хүсусијјәтләридир.

«Чыртдан» ләгәби илә танынан Әзим дајынын дәрдли вә әләмли күнләрини тәсвир едәркән бәј-мүлкәдар ағалығынын һарынлығы илә барышa билмәјән садә, зәһмәт адамларына хас олан психоложи амилләри, инсани кејфијјәтләри үмумиләшдирир, дахили тәмизлији һәр шејдән үстүн тутур. Әзим дајы мәшәггәтли күнләринин нәтичәси олараг һәмишә «Өзүн биләрсән, мәнә нә?» ифадәсини ишләдир. Бу ифадә онун кечмиш һәјатыны өјрәнмәк үчүн әһәмијјәтлидир. Әзим дајынын һәјат тарихчәси илә кечмиш гурулушун һәгиги мәнзәрәси көстәрилир.

А. Шаигин һекајәләриндә реализм, лиризм күчлүдүр. Лакин әксәр һекајәләринә хас олан бир сәчијјәви чәһәт вардыр. Бу, әсасән әдибин образа, һадисәјә олан рәғбәтиндән ирәли кәлир. Бу рәғбәт бә'зән алудәчилијә чеврилир. Сурәтин иши, фәалијјәти көрүнмәдији һалда онун һаггында данышылыр, мә'лумат верилир, садәчә олараг тәгдим едилир. Бу, кечичи характер дашыса да, һәр һалда реалист һекајәләр устасы үчүн нөгсандыр. Әсасән «Анабачы», «Вәзифә», «Өзүн биләрсән, мәнә нә?» һекајәләриндә өзүнү көстәрән бу гүсур әдибин сечдији мөвзу вә тәрәннүм етдији сурәтләрлә — јени адамларла әлагәдардыр.

А. Шаигин совет дөврү әсәрләриндә халг мүдриклији, мә'нәвијјатча долғун инсан сурәтләринин тәсвири кениш јер тутур.

1928-чи илдә јазылмыш «Әсәби адам» бу чәһәтдән характерикдир. Һекајәнин әсас гәһрәманы һисс вә дүшүнчәләрини чиловламағы бачармајан, әсәбләри позулмуш Абрам Викторович Ламбертдир. Һекајәдә әдиб ичтимаи һадисә вә мәсәләләрә психоложи аләмдән, инсанын изтираб вә сарсынтыларынын тәсвири јолу илә јанашыр. Абрам Викторович Ламбертин кечмиш күнләри, марағлы бир һадисә фонунда тәсвир едилир. Әдиб сурәтин шәхсијјәтини, онун дүшүнчәләрини, өзүнә, әтрафындакы инсанлара мүнасибәтини кечмиш, мәнфур ичтимаи гурулушун тә'сири кими үмумиләшдирир.

Шаигин нәср әсәрләриндә ичтимаи мә'на һәмишә өн плана чәкилмишдир. Шаигин нәинки роман вә повестләринин, һәтта кичик һекајәләринин дә мүндәричәси, әсас идејасы заман вә инсанларла әлагәләндирилмишдир.

«Әсәби адам» һекајәсиндә әдибин бејнәлмиләлчилији, һуманизми ајдын көрүнүр.

А. Шаигин совет дөврүндәки марағлы һекајәләриндән бири дә «Гаракилис хатирәси»дир. 1927-чи илдә јазылмыш бу һекајә тәбиәт мәнзәрәләринин тәсвири чәһәтдән мүәллифин «Көч» һекајәсинә јахынлашыр. Һекајәнин јазылмасы һаггында Шаигин хатирәләриндә охујуруг: «1904-чү илдә јајы Гаракилисдә кечирмәји гәрара алдыг. Палос адлы гоча бир ермәнинин һәјәтиндә ики отаг тутдуг. Һамы она Палос баба дејирди. Палос бабанын Лиза адлы бир гызы Бакыда јашајырды. Лиза һәмин ил јајы үч ушағыны көтүрүб, ата-анасыны көрмәк үчүн Гаракилисә кәлмишди. Палос баба хошсөһбәт бир гоча иди. О, Азәрбајчан дилини, маһны вә бајатыларыны һејран едиләчәк дәрәчәдә јахшы билирди. Ики бөјүк аилә һәмин јајы бир аилә кими чох јахшы кечирдик. Гаракилисдән ајрылмаг заманы кәлмишди. Палос баба чох гәмкин көрүнүрдү. Јола дүшән заман о, көзләриндән ахан јашы силә-силә бизә јанашды, көврәк сәс илә:

Гызыл күл олмајајды,
Саралыб солмајајды,
Кәлишин чох көзәлдир.
Кедишин олмајајды.

— бајатысыны охуду. Бизим илә бир ата әмиси көрүшдү, һәр ил Гаракилисә

кәлмәјимизә хаһиш етди».

Азәрбајчан—ермәни халгларынын тарихи достлуғундан көзәл бир ловһәни әкс етдирән «Гаракилис хатирәси» һекајәсиндә әдиб Палос баба вә онун гызы Лизадан бәһс едән сәмими бир әсәр јазмышдыр.

«Гаракилис хатирәси» кәнчлик илләринин мә'налы һадисәләринин бәдии шәкилдә үмумиләшдирилмиш ловһәсидир. Бурада сөз дә, һадисә дә бир-бирини тамамлајыр.

Шаигин нәср әсәрләринин әсил гүввәти онун фикри вә бәдии чәһәтдән муасир зөвг вә дүшүнчә илә бағлы олмасындадыр. Ингилабдан әввәлки һекајәләриндә мүһитдәки әдаләтсизликләрдән интигам алмаг мејли күчлү олмушса, совет дөврү һекајәләриндә јени дөвранын әзәмәтиндән доған севинч вә фәрәһ һиссинин тәрәннүмү, јени тә'лим-тәрбијә мәсәләләри әсас јер тутур. Сечдији мөвзуја сәмими мүнасибәт, һадисәләр јығыны ичәрисиндә башлыча тенденсијаны он плана чәкмәк Шаиг һекајәләринин башлыча хүсусијјәтидир. О, һәјатын елә һәгигәтинә мүрачиәт едир ки, сурәтин тәбиәтиндәки сәчијјәви чәһәтләри ашкара чыхара билсин. «Солмаз вә сөнмәз» бу мә'нада хүсуси гијмәтә маликдир. Һекајә 1935-чи илдә јазылмыш, Азәрбајчан совет драматургијасынын банисн Ч. Чаббарлынын хатирәсинә һәср едилмишдир. Чаббарлыны көзәл сәнәткар, бөјүк гәлбли вәтәндаш кими јүксәк гијмәтләндирән Шаиг, Азәрбајчан совет әдәбијјатынын инкишафында, театр аләминдә Чаббарлы сәсини, нәфәсини дујур. «Бу күнәш сөнмәз, бу чичәкләр солмаз», «әбәдијјәтә говушанлар үчүн өлүм јохдур» ифадәләри илә Чаббарлы сәнәтинин әбәдилијини, хәлгилијини нәзәрә чатдырыр. Һекајәнин әсас мәгсәд вә идејасыны «Хатирәләрим» әсәриндә беләизаһ едир: «Азәрбајчан сәһнәсинин күндән-күнә чичәкләндији, күндән-күнә инкишаф етдији бир заманда, јарадычылығынын ән гајнар бир дөврүндә Чәфәр вәфат етди. 1934-чү ил декабрын 31-и кечәсиндә мисилсиз сәнәткарын, гүдрәтли тәләбәмин өлүмүнү ешитдијим заман дахилимдә нәјинсә гырылдығыны һисс етдим. Узун мүддәт бу иткинин ағырлығыны унуда билмәдим. Анчаг бөјүк сәнәткарын өлүмү мүнасибәтилә «Солмаз вә сөнмәз» адлы ачы тәәссүратымы јаздыгдан, һиссләрими кағыза көчүрдүкдән сонра бир аз јүнкүлләшдим».

Јазычынын совет дөврү һекајәләриндән данышаркән бир мүһүм чәһәти дә гејд етмәк лазымдыр. О, бу һекајәләриндә објектин һәм заһири чәһәтинә, һәм дә дахили мә'насына хүсуси фикир верир, һәр һансы бир һадисәни, әшја вә характери гәләмә алдаркән илк нөвбәдә һәмин мәсәләләрә өз мүнасибәтини билдирир. Јазычынын дүшүнчәләри илә онун гәһрәманларынын зәнкин дахили аләми арасында јахынлыг һисс едилир. Бу да әдибләр кениш халг күтләси арасында олан гаршылыглы һөрмәт һиссинин нәтичәсидир. Һәјатын мүсбәт мејлләринин һәссаслыгла дујан јазычы ејни тәмкин вә бачарыгла нөгсан вә зиддијјәтләри, халгларын башына бәла кәтирәнләрин мәгсәдини дујур, бәшәријјәтә дүшмән кәсилән горхунч гүввәләри көрүрдү. «Һитлерин јухусу» һекајәси Һитлерин «Мәним мүбаризәм» адлы китабынын мејдана чыхмасынын, онун горхунч планлар һазырламаг вә һәјата кечирмәк мәгсәдинин тәсвирилә башлајыр. Ро'јада Һитлер өз тәјјарәси илә Марса кетмәк гәрарына кәлир. Бирдән гызыл тахт үстүндә отурмуш бир гоча илә растлашыр. Бу гоча аллаһ иди. Һитлер ондан Марсын јерини сорушур. Гоча чавабында дејир ки, «ора севки вә гардашлыг дүнјасыдыр. Марса бу үрәклә кетмәк олмаз». Гочанын бу сөзүндән гәзәбләнән Һитлер өзүндән башга аллаһ танымадығыны сөјләјир. Гајыдандан сонра беш нәфәр али рүтбәли забит, ики узагвуран топла силаһланмыш тәјјарәни гочанын ардынча көндәрир. Топлардан гочаја ачылан атәшин сәсиндән Һитлер јухудан ајылыр. «Дајан, еј гоча, јер үзүнә саһиб олдугдан сонра сәнә дә бир әнчам чәкәрәм»—дејир.

1942-чи илдә јазылмыш бу һекајә илә Шаиг һәлә мүһарибәнин икинчи илиндә Һитлер планларынын пуч олуғуна, Совет дөвләтинин гәләбәсинә олан бөјүк инамдан данышырды.

Бөјүк Вәтән мүһарибәсиндән сонра А. Шаигин јаздығы һекајәләр мүхтәлиф мөвзулары әһатә етсә дә, онлары ваһид бир идеја, үмуми бир руһ бирләшдирир. «Баш уста» (1946), «Мәһәббәт гочалмаз» (1948), «Масама» (1946) һекајәләриндә әдиб һәгиги сәнәт наминә чалышан, ичтимаи мәнафеји һәр шејдән үстүн тутан фәдакар инсанлары алгышлајыр.

Сәфәр ШӘРИФОВ.

ИКИ СӘНӘТКАР—ИКИ МҮӘЛЛИМ

Достлуг сәһифәләри

...1909-чу ил. Бакы реалны мәктәбинин дәһлизиндә ики нәфәр сөһбәт едирди. Бунлардан бири мәктәбин рус дили вә әдәбијјаты мүәллими Винсас Креве Митскевичус, дикәри исә һәмин мәктәбин Азәрбајчан дили вә әдәбијјаты мүәллими Абдулла Шаиг иди. Онлар Авропа вә Шәрг әдәбијјатындан данышырдылар.

1909-чу илдә әсасы гојулан вә узун мүддәт давам едән бу достлуг сонралар Азәрбајчан—Литва әдәби әлагәләри тарихиндә јени сәһифәләр ачмышдыр.

В. К. Митскевичус (1882—1954) Литва әдәбијјатынын классикләриндән бирндир. Зәнкин әдәби ирсә малик олан бу јазычынын јарадычылығы жанр е'тибарилә мүхтәлиф, характерләр галерејасынын зәнкинлији чәһәтдән чох марағлыдыр. Бурада мүхтәлиф мөвзуларда јазылмыш һекајә вә повестләрә, Шәрг нағыллары вә әфсанәләринә, драматик вә епик поемалара; мистик драмлара, тарихи фачиәләрә вә аллегорик әсәрләрә; бир сыра ше'р, маһны вә миниатүрләрә раст кәлирик. В. К. Митскевичус дилчилик вә етнографија саһәсиндә дә гијмәтли мәгалә вә монографијалар мүәллифидир. Дәфәләрлә онун 10—12 чилдлик сечилмиш әсәрләри чап едилмишдир. Әдиб Литва халг сејминә нүмајәндә сечилмиш, Литва ССР ЕА-нын илк президенти олмуш вә нәһајәт 1940-чы илдә Литва Совет Сосиалист Дөвләтинин башчысы кими ичтимаи фәалијјәт көстәрмишдир. Көркәмли јазычы вә алим, бөјүк ичтимаи хадим олан В. К. Митскевичус илә Литва халгы букүн фәхр едир вә онун әсәрләрини севә-севә охујур.

...В. К. Митскевичус әввәлчә Кијев, сонра Вјана вә Львов университетләриндә тәһсил алараг, фәлсәфә вә филолокија саһәләри үзрә ихтисаслашыр. 1909-чу илдә о, Азәрбајчана кәлир вә Бакы реалны мәктәбиндә педагожи фәалијјәтә башлајыр. Бу заман Абдулла Шаиг һәмин мәктәбдә мүәллим ишләјирди.

Ејни заманда мәктәб китабханасынын мүдири тә'јин олунан В. К. Митскевичус, илләр кечдикчә Азәрбајчан әдәбијјаты вә дили илә јахындан таныш олмуш, ону өјрәнмиш вә севмишдир. Бу саһәдә она көмәк етмиш јахын досту Абдулла Шаиги Митскевичус һәмишә һөрмәтлә јад етмишдир. Абдулла Шаиг «Көһнә дүнја» китабында, һабелә «В. К. Митскевичус һаггында хатирәләрим» әсәриндә (бах: «Литературны Азәрбајчан» № 6, 1969) Бакы реалны мәктәби вә гәләм досту һаггында өз хатирәләрини јазмышдыр. Бу «Хатирәләр» Литвада дәфәләрлә нәшр олунмушдур.

В. К. Митскевичус А. Шаиглә тез-тез халгымыз, дилимиз, әдәбијјатымыз, мәдәнијјәтимиз, адәт вә ән'әнәләримиз барәсиндә сөһбәтләр етмиш, јери кәлдикчә азәрбајчанлы зијалылар, јазычылар илә көрүшүб таныш олмушдур.

Реалны мәктәбдә дәрс дејән мүәллимләрдән бә'зиләри азәрбајчанлыларда башга дили, хүсусилә рус дилини өјрәнмәк габилијјәти олмадығыны сүбут етмәк истәјирдиләр. В. К. Митскевичус беләләринә һәмишә кәскин чаваб вермишдир. Һәм дә тәкчә сөзлә јох... Мәктәбин бешинчи синфиндә исте'дадлы шакирд кими танынан Руһулла Ахундов (сонралар көркәмли ингилабчы вә ичтимаи хадим олмушдур) охујурду. Руһулла, адәтән рус әдәбијјаты үзрә көзәл инша јазырды. Митскевичус, Руһулла илә марагланар, Абдулла Шаигә дә онунла хүсуси мәшғул олмағы мәсләһәт көрәрди. Һәтта бир дәфә, сөһбәт заманы Митскевичус достуна демишди: «Әкәр о, рус дилиндә белә көзәл иншалар јазырса, тәсәввүр едирсәнми ки, өз доғма ана дилиндә нечә иншалар јаза биләр?!».

А. Шаиг хатирәләриндә јазыр ки, «бир күн Митскевичус, Р. Ахундовун инша јазысына тәкчә «беш» јох, «мүсбәт беш» гијмәти вермишди... Һәмин һадисә чохларыны тәәччүбләндирди. **О вахт мәктәбин инспектору А. Попов Митскевичусдан тәләб етди ки, о, верилмиш гијмәтдән «мүсбәт» ишарәсини позсун. Мәктәбин педагожи советинин нөвбәти ичласында о, «мүсбәт беш» һаггында елә бир аловлу чыхыш етди ки, һамы «дилини дишләди» вә тәәччүб галды. В. К. Митскевичус Р. Ахундовун јазы савадыны јүксәк гијмәтләндирирди вә тә'кидлә ону мүдафиә етди».**

1913-чү илдә реалны мәктәбин тәләбәләри А. Шаигин бир пәрдәли «Көзәл баһар» пјесини тамашаја гојмушду. Бу тамаша һаггында о дөвр мәтбуатда әтрафлы мә'лумат верилмишдир (бах: «Каспи» № 57, 1913). Һәмин әсәр Митскевичусун чох хошуна кәлир. Тамашадан сонра о, Шаигин әлини сыхараг дејир: «Азәрбајчан дилини јахшы билмәсәм дә, анчаг Сизин әсәринизи сөзүн әсил мә'насында баша дүшдүм, дуја билдим, чох јахшы вә лазымлы аллегоријадыр».

А. Шаигин әдәби көрүшләринин формалашмасында, онун рус вә Авропа әдәбијјаты илә јахындан танышлығында В. К. Митскевичусун әмәји аз олмамышдыр. Буну көркәмли әдибимизин өзү дә е'тираф етмишдир: «...һәлә о вахтлар кәнч идим, Шәрг әдәбијјаты илә аз-чох таныш идим. Лакин мәним рус вә Гәрби Авропа әдәбијјаты тәнгиди һаггында һеч бир тәсәввүрүм јох иди. Митскевичус буну һисс едирди. Бир дәфә о, чох тәвазөкар вә еһтијатлы бир шәкилдә мәнә өз көмәјини—рус вә Гәрби Авропа әдәбијјаты нүмунәләри илә мәни таныш етмәк истәдијини билдирди.

...Биз әввәлчә «Шифаһи дил нәзәријјәси»ндән башладыг. Сонра Белинскини, Чернышевскини, Доброљубову өјрәндик. Онларын ардынча нөвбә Бајрона, Көтејә, Шиллерә, Балзака, Стендала вә башгаларына чатды. О, тез-тез мәнә јени охудуғум китаблар барәдә суаллар верәрди. Онун отағы мәним үчүн оху залына чеврилмишди...».

В. К. Митскевичус Шәрг әдәбијјатыны, о чүмләдән Азәрбајчан әдәбијјатыны, өјрәнмиш вә севмишдир. О, Низами, Хагани, Фүзули, Бакыханов, еләчә дә Азәрбајчан әдәбијјатынын дикәр көркәмли нүмајәндәләринин һәјат вә јарадычылығы илә марагланмышдыр. Низамидән данышаркән әдиб гејд етмишдир ки, Бајрон вә Көте өз јарадычылығында Шәрг мотивләринә, Шәрг мүтәфәккирләринә; Авропа исә «Ромео вә Чүлјетта»сынын мәзмунуна көрә Низамијә, онун «Лејли вә Мәчнун» поемасына борчлудур. Азәрбајчанда јашадығы илләр әрзиндә Митскевичус халгымызын дили вә әдәбијјаты илә јанашы, онун тарихи, етнографијасы, һәјат вә мәишәти, фолклору илә дә марагланмышдыр.

Сонралар В. К. Митскевичус Азәрбајчана һәср етдији «Азерестано шалис» («Азәрбајчан өлкәсиндә») адлы тарихи повестини вә «Дайновас шалис» («Маһнылар дијары») адлы һекајә вә әфсанәләрини јазмышдыр.

1920-чи илдә В. К. Митскевичус вәтәни Литваја гајыдыр. О, Литваја кедәркән шәхси китабханасыны бүтүнлүкдә, севимли досту Абдулла Шаигә бағышлајыр. Рус вә Авропа јазычыларынын әсәрләри илә зәнкин олан бу китабхананын китабларыны А. Шаиг бүтүн һәјаты боју ән әзиз һәдијјә кими горујуб сахламышдыр.

Бөјүк педагог вә јазычымызын өлүмүндән сонра онун оғлу, әдәбијјатшүнас Камал Талыбзадә Митскевичусун китабханасына мәхсус китаблары Азәрбајчан ССР ЕА Республика Әлјазмалары фондуна вермишдир.

1920-чи илдән башлајараг В. К. Митскевичус Каунас университетинин славјан әдәбијјаты кафедрасынын профессору вә һуманитар елмләр факултәсинин деканы олур. 1926-чы илдән исә о, Литва јазычысы Лјудас Гира илә бирликдә Литвада «ССРИ халглары мәдәнијјәтини өјрәнән чәмијјәт»ә рәһбәрлик едир.

Бакыдакы сон көрүшләриндән сонра А. Шаиг вә В. К. Митскевичус мәктуб васитәсилә әлагә сахламышлар. Һәләлик бизә А. Шаигин В. К. Митскевичуса 1926-чы илдә јаздығы бир мәктубу мә'лумдур. Бу мәктубда о, Азәрбајчан Совет Сосиалист Республикасындан, әдәби мүһитдә, мәдәни-маариф саһәсиндә әмәлә кәлән јениликләр барәсиндә јазыр, өз јарадычылығындан данышыр.

В. К. Митскевичус да јәгин ки, һәјатынын јени сәһифәләри һаггында өз достуна јазмамыш дејил. Көркәмли сәнәткарын һәјат вә јарадычылығы там тәдгиг олунмадығы үчүн һәләлик бу барәдә фикир сөјләмәк чәтиндир.

Ики гардаш халгын әдәбијјатынын бөјүк нүмајәндәләринин достлуғу һаггында, шүбһәсиз, кәләчәкдә даһа марағлы фактлар үзә чыхачагдыр.

Вагиф АРЗУМАНОВ

Абдулла Шаигин хатирәси

Көркәмли јазычы вә педагог Абдулла Шаиг Азәрбајчан совет әдәбијјатынын вә педагожи фикрин инкишафына хејли көмәк етмишдир. Исте'дадлы јазычынын анадан олмасынын 90 иллији мүнасибәтилә мајын 5-дә Азәрбајчан ССР Елмләр Академијасынын Низами адына Әдәбијјат Институтунда елми сессија кечирилмишдир.

Институтун директору, филолоҝи елмләр доктору, професор М. Гулузадә сессијаны ачаркән Абдулла Шаигин әдәби-бәдии јарадычылығы вә ичтимаи фәалијјәти һаггында јүксәк фикирдә олдуғуну билдирмишдир.

Филолоҝи елмләр намизәди Ј. Исмајылов «Көркәмли јазычы вә маариф хадими» мөвзусунда мә'рузә етмишдир. Филолоҝи елмләр намизәди Ә. Мирәһмәдов «Молла Нәсрәддин» журналында әмәкдашлыг етмиш бир груп јазычы илә Абдулла Шаигин идеја-јарадычылыг әлагәләриндән данышмышдыр. Филолоҝи елмләр намизәди Ј. Гарајевин мә'рузәси Абдулла Шаигин әдәбијјатшүнаслыг фәалијјәтинә һәср олунмушдур. Сәнәтшүнаслыг намизәди И. Кәримов ушаг драматургијасы вә театрынын инкишафында исте'дадлы јазычынын ролундан данышмышдыр. Јазычы М. Рзагулузадә вә филолоҝи елмләр намизәди Ә. Ахундов Абдулла Шаиг һаггында хатирәләрини сөјләмишләр.

(Азәр.ТА).

ИЛЛӘР, НӘСИЛЛӘР, ӘСРЛӘР...

Ону илләр јаратды...
Ганлы-гадалы илләр...
Елләр үчүн азадлыг, сәадәт һәсрәти илә чошан одлу гәлбләри Сибирин бузлары арасында дондуран илләр...

Пушкинләри—лермонтовлары одлу гуршунлара гурбан едән, шевченколары, серетелиләри сүркүнләрдә чүрүдән, сабирләри, нәриманлары гара иртичанын ганлы пәнчәләри илә боғмаг истәјән о дәһшәтли илләр...

Ганлы мүбаризәләр, амансыз чарпышмаларла долу бу илләрдә халглар зинданы олан чар Русијасынын һәр бучағындан учалан гәһрәманларын сәсләринә Азәрбајчан үфүгләриндән гопан күр бир сәс дә гошулурду:

Дурма даһа, еј әдл, сәадәт булуду, јағ!
Еј илдырым, әзмилә курулда јенә һәр ан!
Еј күчлү күләк, сән дә гопар фыртына, туфан!

Бу көһнә чаһаны тәмәлиндән учур анчаг!

Бу сәс Одлар јурдунун мәрд оғулларындан кәнч шаир—мүәллим Абдулла Шаигин сәси иди. Бу сәс халгларын әл бирлији, ел бирлији илә о «көһнә чаһанын тәмәлиндән учурулачағына» мөһкәм инанан вә инандыран бир сәс иди:

Инанын, достларым, мәнә инанын,
Бир заман маһв олар бу истибдад,
Галар анчаг бу зүлмдән бир ад...

Лакин чар казакларынын јалын гылынчлары, сәрт гамчылары илә гара иртича бөјүк Октјабрын илк мәшгинә галиб кәлдији күнләрдә, һәр ишылтыны, һәр парылтыны гара бајгуш ганадлары илә өртүб, һәр һагг дејән ағызы јумруг, тәпик зәрбәләри илә сусдуран о ганлы илләрдә дә бу сәс сусмады, даһа инадла, даһа инамла сәсләнди:

Әлдә етмәк үчүн бөјүк әмәли,
Горхмајын, чүр'әт илә галхышыныз!
Фыртына, далғаларла чарпышыныз!
Ирәли, гәһрәманларым, ирәли!..

Бөјүк һәјати гүдрәтә малик габагчыл рус ингилаби поезијасынын:—Пушкинин «Сибирә мәктуб», Лермонтовун «Шаирин өлүмү», «Јелкән», «Булудлар» кими ән тә'сирли ше'рләри илә сәсләшән бу чошғун руһлу ше'рләр ингилабдан әввәлки поезијамызын гүрур вә ифтихарла јад едиләчәк мүбариз сәсидир:

Инанын, сиз дә мән кими инанын:
Јох олар гар-боран, күнәш дә доғар!
Јетишәр гырмызы, севимли баһар!..

Бәли, шаирин арзуладығы, даһа доғрусу, «јетишмәсинә» өзүнүн дә вар күчү илә чан атдығы, гошулдуғу о «гырмызы, севимли баһар» нәһајәт јетишди. Шаир өзү дә ән гајғыкеш бир бағбан кими бу «гырмызы баһарда» гызыл күлләр, бу солмаз әбәди баһара лајиг јени-јени нәсилләр јаратды...

Нәсилләр!..

Өз өлүмсүз әсәрләри илә,—ана дили кими саф-сәмими, ана нәфәси кими илыг, мүнис, ана үрәји кими шәфгәтли-меһрибан әсәрләрилә о инди дә јени-јени нәсилләрә дил ачмағы, көз ачмағы, һәјаты, тәбиәти, мүһити, инсанлары көрмәји, танымағы, севмәји өјрәдир...

Елә сәнәткарлар вар ки, өз мәһарәтләри сајәсиндә, өз сәнәтләрини инсанлара севдирир, өјрәдир, өзләриндән сонра, мәсәлән, көзәл рәссамлар, һејкәлтәрашлар, шаирләр јетишдирирләр. Әлбәттә, бунлар һәр чүр һөрмәт вә гијмәтә лајиг бөјүк сәнәткарлардыр. Лакин Абдулла Шаиг нәсилләрә јалныз өз сәнәтини севдирмәклә галмајыб, өз мисилсиз, пак, тәмиз, фәдакар гәлби вә шәхси һәјат нүмунәси илә нәсилләрә һәјаты, һәгигәти, көзәллији, доғрулуғу, сәдагәти, сәмимијјәти севдирмишдир. Буна көрәдир ки, о, нәсилләрин гәлбиндә әсрләрлә,—әбәди јашајачагдыр...

М. РЗАГУЛУЗАДӘ

Һамымызын гәлбиндәдир

Шаиг мүәллими илк дәфә «Көч» вә «Дағлар султаны» әсәрләри илә танымышам. Бунлары бизә ана дили мүәллимимиз Шәфигә ханым Әфәндизадә өјрәтмишди. Өзүнү исә педагожи техникумун јухары синфиндә охујаркән көрүб таныдым. Һәфтәдә бир дәфә мәктәбимиздә нөвбәтчи оларды. Биз ону доғма ата кими севирдик; чәкинмәдән әтрафына топлашар вә мараглайдығымыз мәсәләләрә аид мүхтәлиф суаллар верәрдик. Шаиг мүәллим суалларымыза чаваб верәр, долашыг фикирләримизи ајдынлашдырарды. Дағылышыб кедәндән сонра исә о, әјләшдији јердә дәрин сүкута даларды. Сонралар мән онун «Сүкутумдан шикајәтчи бир гадына» адлы ше'рини охудум.

Бир нечә аја мәктәби битириб Азәрбајчанын узаг кушәләринә мүәллим кетмәјә һазырлашырдыг. Чох шән, һәјәчанлы идик. Бизә елә кәлирди ки, һәјаты чох тез вә асанлыгла дәјишә биләчәјик. Бу һагдакы арзу вә хәјалларымызы Шаиг мүәллимә дә дајышырдыг. О да биздә руһ јүксәклији ојадыр, бизә доғручул, тәмиз вичданлы олмағы тапшырырды. Шаиг мүәллим дејәрди: арзуларыныз бөјүкдүр, анчаг һәлә һәјата гырмызы ејнәјин архасындан бахырсыныз. Һәјат сизин зәнн етдијиниз гәдәр асан дејил. Јоллар енишли, јохушлудур. Сиз чох чидди мүбаризә мејданына кирирсиниз. Әкәр сөзүнүзлә ишиниз арасында ајрылыг олмаса, һәр ишдә нүмунә көстәрә билсәниз мүвәффәгијјәт газанарсыныз. Инсана, хүсусән тәрбијәчијә бу сифәтләр чох лазымдыр. Инсан өзүнү севдирә билмәсә, халгын е'тимадыны газана билмәсә, чәтинликләрә нечә галиб кәлә биләр?

Шаиг мүәллим өзү пак, тәмиз вичданлы, садә, сәрвәтдән, шөһрәтдән јухарыда дуран, үрәји халг мәһәббәти илә долу инсан, мүәллим вә јазычы иди. Бунлары онун өз дили илә десәк даһа јахшы олар:

Дүнјада нә һәсәд билдим,
нә дә кин,
Ипәкдән јумшағам,
поладдан кәскин,
Ујмадым сәрвәтә, ада,
шөһрәтә,
Ујмадым мә'насыз кефә,
ишрәтә.
Елимин, өлкәмин доғма
оғлујам,
Маскам да олмамыш,
нәјәмсә бујам.
Сарсылмаз инамым вә
ирадәм вар,
Бунлардыр јашадан мәни
бәхтијар.

Абдулла Шаиг поезијасы охучуја илһам верир, ону тәбиәтин көзәлликләринә бағлајыр, онун поезијасы һәмишә баһар кими тәраветлидир.

Некрасов, Туркеневин «Асја» повести һаггында демишдир: «Ондан кәнчлик әтри кәлир. О, поезијанын халис гызылыдыр». Бу сөзләри Шаиг мүәллимин ше'рләри һаггында да демәк олар.

Шаирин «Вәтәнә гајыдаркән» ше'рини мүхтәлиф заманларда тәкрар-тәкрар охумушам, сонралар буну тәләбәләримә әзбәрләтмишәм. Низаминин, Фүзулинин диванлары илә јанашы Шаигин лирик ше'рләри дә һәмишә ајрылмаз достум олмушдур. Онун поезијасындакы вәтәнә, инсана, һәјата вә тәбиәтә олан мәһәббәт истәр 25 иллик мүәллимлик һәјатымда, истәр өвладлыг борчуму, истәрсә дә аналыг вәзифәләрими јеринә јетирмәкдә мәним јахын көмәкчим олмушдур.

Һәр кәнчин, һәр гочанын өз кечмиши вардыр. Заман кечир, онлар бешикләринин јыргаландығы јердән, ана лајласынын сәсләндији ејвандан ајрылырлар. Вәтәнин ајры-ајры кушәләринә ишә, гуллуға, тәһсилә кедирләр, бә'зән дә узаг өлкәләрә дүшүрләр. Онларын һамысынын үрәјиндә вәтән һәсрәти јашајыр.

Көнлүм ачылды јенә
көрдүм сәни,
Еј улу әчдадымызын
мәдфәни!

Бу мисралар үрәкләрдә вәтәнә говушмағын севинчини ојадыр, доғма јурдун гаршысында гәлбимизи риггәтә кәтирир.

Шаиг һуманист шаирдир. О, вәтәни, инсаны, тәбиәти дәрин мәһәббәтлә севир. Онун үчүн вәтәнлә тәбиәт бирдир. Охучусуна һәр икисини ејни мәһәббәтлә севдирир. О, тәбиәтин көзәллијини дә вәтәндә көрүр. Охучу да вәтәни, инсаны, тәбиәти Шаиг мүәллим кими севир, онун кими дујур. Шаигин поезијасындакы вәтәнпәрвәрлик мәһдуд дејил, кениш бәшәри маһијјәт дашыјыр. Онун «Вәтән» ше'риндәки мә'на, «Баһар», «Ики гарангуш», «Әмәк пәриси», «Дағлар султаны» ше'рләриндәки көзәллик һамыја доғмадыр. «Көч» һекајәсиндәки Кәрим баба илә Ајрым гызынын парлаг сурәтләрини көрмәмәк, «Мәктуб јетишмәди» һекајәсиндәки фәһлә Гурбанын фачиәсини, «Интиһармы, јашамагмы?» һекајәсиндәки Асланла Аванесин достлуг, гардашлыг мүнасибәтләрини дујмамаг мүмкүндүрмү?!

Шаиг лирикасы чошғун һиссләр, дәрин фикирләр лирикасыдыр. Мән арзу едәрдим ки, кәнч шаирләримиз Шаиги чох охусунлар. Шаир 1905-чи илдә «Вәтән» ше'риндә јазырды:

Еј чешмимин өнүндә
мүчәссәм вәтән, вәтән;
Гәлбим кими әләмләрә
һәмдәм, вәтән, вәтән.
Фикрим сарајыны
долашырсан заман, заман—
Ганлы кәфәнлә, дәрдлә
һәмдәм вәтән, вәтән.

Шаирин индики азад вәтәнинин кечмиши белә иди. Мәкәр инди белә өлкәләр јохдурму? Америка империалистләринин әсарәтә мәһкум етмәк истәдикләри Вјетнам халгынын гана бојанмыш [illegible]әни бу парчаны охујанда [illegible] дүшмүрмү?

[illegible]хшам, сәһәр о күл үзүнү
иләдан нәдир?
[illegible]өз јашларынмы? Јохса
[illegible]н, шәбнәм вәтән, вәтән.

Вәтән бу аловлу мисралар[illegible]дағдан, дәрәдән ајрылыб [illegible] бил ки, инсана чеврилмәдир.

[illegible]ч, ач о гәмли көксүнү еј
мәһзәни—мәлал,
[illegible]ас бағрына бу Шаиги
мөһкәм вәтән, вәтән.

Бәли, вәтән Шаиги көксүнә мөһкәм басмышдыр. Лакин јаралы көксүнә јох, кениш, азад, фәрәһли көксүнә.

Шаиг мүәллим өз мүгәддәс арзуларына говушан, истәдији азад, бәхтијар дүнјаны көрән хошбәхт шаирләрдәндир.

Көһнә чәмијјәтдә чобанлара алчаг көзлә бахан анлагсыз адамлары «чобан» адландыранлара чаваб олараг Шаиг мүәллим чобаны тәбиәтин ән јахын досту, дағларын султаны адландырыр.

Сосиалист ингилабынын гәләбәсиндән сонра Абдулла Шаиг зәһмәткеш инсанларын һәјатындан, ингилаби мүбаризәләриндән, сосиалист гурулуғунда көстәрдикләри гәһрәманлыгларындан јазыр; зәһмәткеш инсанын азад, хошбәхт һәјаты ону үрәкдән севиндирир.

Совет гурулушунун гәләбәләри илә, халгын азад һәјаты илә Шаиг мүәллим фәрәһләнир, колхоз јазыны тәрифләјирди. Ону «хош кәлдин колхоз јазы»—дејә гаршылајырды. Чүнки бу, азад әмәк јазыдыр. Шаир әкинчиләри, вәтәнин кешијиндә дуран әскәрләри, пионерләри, дәниз кими далғаланан комсомол ордусуну, азад Азәрбајчан гадыныны алгышлајырды. Көһнәлији дандыб онун үстүндә гурулан бу јени һәјаты тәрәннүм едирди.

Шаиг тәкчә дәрс отағында јох, бәдии әсәрләри илә дә мүәллим олмушдур. Көркәмли сәнәткар кәнчләри вәтәнә мәһәббәт, инсанпәрвәрлик, халглар достлуғу идејалары илә тәрбијә едирди. Буна көрә дә халгын дәрин мәһәббәтлә севән Шаиг мүәллими һамымызын гәлбиндәдир.

Јагут ДИЛБАЗИ

АБДУЛЛА ШАИГ вә КҮРҸҮСТАН

Абдулла Шаиг Тифлисдә доғулмуш, 1894-чү илә гәдәр орада јашамыш, илк тәһсилини доғулдуғу шәһәрдә алмышдыр. Әслән Күрчүстанын Марнеули шәһәриндән олан (сабиг Сарван кәнди) атасы Ахунд Мустафа Тифлисдә мүәллимлик етмишдир.

Чохшахәли вә чохжанрлы јарадычылыға малик олан әдиб, ушаглыг хатирәләри әсасында Тифлиси, Күрчүстаны, онун зәнкин тәбиәтини, халгыны тәрәннүм вә тәсвир едән әсәрләр јазмышдыр. Көркәмли Азәрбајчан әдиби илә күрчү јазычысы И. Евдошвили арасындакы јарадычылыг әлагәси диггәтәлајигдир.

А. Шаиг 1908-чи илдә «Мәктуб јетишмәди» адлы мәшһур һекајәсини јазмышдыр. Әдибин бу әсәриндәки мотив вә һадисәләр И. Евдошвилинин «Фантан» адлы һекајәси илә сәсләшир. Күрчү әдиби 1896-чы илдән 1899-чу илә гәдәр Бакыда нефт мә'дәнләриндә ишләмишдир. Бурада јашадығы илләр Евдошвилинин дүнјакөрүшүнә чидди тә'сир көстәрмиш, о, фәһлә һәјаты вә һәрәкаты илә таныш олмушдур.

Бакы нефт фәһләләринин һәјатындан көтүрүлмүш «Фантан» һекајәсинин мәзмуну беләдир: Абдулла пул газанмаг үчүн доғма кәндиндән чыхыб Бакыја кәлир. Бурада нефт мә'дәнләриндән бириндә ишә кирир. Ағыр истисмар бојундуруғу алтында әзилән фәһләләрдән бири олур. Будур, онун ишләдији буруг фантан вурмалыдыр. Абдулла нөвбәдә дуруб. О, буруғун фантан вурмасыны сәбирсизликлә көзләјир. Ахшам дүшүр. Буруғун јанында отуран Абдулла хәјала далыр: о, буруг фантан вурандан сонра, чохлу пул әлдә едәчәк вә доғма кәндә, анасынын, нишанлысы Лејланын јанына гајыдачагдыр... Бирдән машын дајаныр. О, тез вышкаја чыхыр. Бу заман нефт фантан вурур, даш-торпағы һаваја совурур. Абдулла гәза вахты өлүр, арзулары да өзү кими торпаға көмүлүр.

Бу мөвзу вә һадисә јахынлығы көстәрир ки, һәр ики јазычы ејни ичтимаи һәјати һадисәјә ејни мүнасибәт бәсләмиш, ејни мөвгедән јанашмышдыр. Мәсәлә, кимин әввәл, кимин сонра, јахуд кимин кимдән тә'сирләнмәсиндә дејил. Јәгин ки, һәр ики јазычы бирбириндән хәбәрсиз ејни мөвзуну ишләмишләр. Анчаг мәсәлә бундадыр ки, азәрбајчанлы јазычы илә күрчү јазычысынын әдәби мөвгеји, һәјата мүнасибәти чох јахын иди вә бу да әдәби јахынлыға кәтириб чыхармышдыр.

Көркәмли сәнәткарын илк һекајәләриндә Күрчүстан вә Тифлис һәјаты кениш јер тутур. «Көч», «Дашғын», «Интиһармы, јашамагмы?», «Кобәләк» һекајәләриндә тәсвир олунан һадисәләр Күрчүстанда чәрәјан едир.

Абдулла Шаиг.
Шәкил 1909-чу илдә чәкилмишдир.

«Интиһармы, јашамагмы?» (1910) һекајәсиндәки һадисәләр Тифлислә бағлыдыр. Күр чајынын үстүндәки нәһәнк бир көрпү гырылан заман Аслан адлы бир азәрбајчанлынын Аванес адлы бир ермәнини хилас етмәсиндән, онларын достлуғундан, аиләви јахынлығындан сөһбәт кедир. Бу һадисәләр Тифлис мүһити илә, тәбиәти илә әлагәдә тәсвир олунур.

«Көч» (1908), «Дурсун» (1911) һекајәләри вә «Ики фамилијанын маһви» поемасы исә Тифлис вә Борчалы азәрбајчанлыларынын һәјатына, адәтләринә, күзәранларына һәср едилмишдир.

«Көч». Азәрбајчан нәсринин ән көзәл нүмунәләриндән бирдир. Мөвзусу Тифлис јајлагларынын һәјатындан алынмыш бу һекајә ајры-ајры хатирәләр вә һадисәләр әсасында гурулса да, нағыл олунан лөвһәләр чох ширин, тәбии шәкилдә охучуја чатдырылыр, әсәри охудугча Күрчүстан тәбиәтинин зәнкинлијини дујурсан. Әдиб Тифлисдән Борчалы дағларына гәдәр узанан јоллары, Ағбулаг дағларынын тәбии зәнкинликләрини тәсвир едир, бурада Кәрим баба, Ајрым гызы кими саф, тәмиз мә'нәвијјатлы инсанлары чанландырыр, көч һәјатынын идиллик мәнзәрәсини јарадыр.

«Дурсун» һекајәсиндәки әһвалатлар да Борчалыда баш верир. Әсәрин гәһрәманы Борчалы гәзасынын сакини Дурсундур. О, бүтүн тәсәррүфат әлагәсини Тифлислә бағлајыр. Бу шәһәрдә әлдә етдији газанч ону јашадыр. Лакин әлавә газанч Дурсунун мә'нәвијјатында кизли галмыш вәһши еһтирасларын ојанмасына сәбәб олур, бөјүк бир аиләнин саһиби ола-ола кичик јашлы бир гызла евләнмәји гәрара алыр, гызы гачырдыр, анчаг бир тәсадүф нәтичәсиндә Тифлисдә һәбс едилир.

«Дурсун» феодал-патриархал кәнд һәјатыны әсасән аилә-мәишәт планында көстәрән, көһнә адәт-ән'әнәләри тәнгид едән реалист әсәрдир.

Мирзә Ибраһимов Абдулла Шаигин әсәрләринә јаздығы мүгәддимәдә әдибин һекајәләрини, о чүмләдән «Көч» әсәрини гијмәтләндирәрәк јазыр: «Бурада үслуб даһа инкишаф, рәнкләр даһа ишыглы вә парлагдыр... Әсәрин бүтүн јазылышында, бүтүн пафосунда вәтәнә вурғунлуг, онун халгына сонсуз мәһәббәт һисс олунур. Јазычынын гәлбинин дәринликләриндән кәлән бу дујғулар бәдии дилин долғун, образларын вә тәшбиһләрин чанлы олмасына көмәк едир».

1929-чу илдә өз «икинчи вәтәни»нә кәлмәси мүнасибәтилә Шаигин јаздығы «Шө'лә» ше'ри «Ингилаб вә мәдәнијјәт» журналында чап едилмишдир. Бу ше'рдә сосиализм идејаларынын тәнтәнәси, халглар достлуғу тәрәннүм едилир. Шаир јенидән Күрчүстана говушмасындан севинир.

1953—1954-чү илләрдә гочамән јазычы Азәрбајчанда чох јајылмыш «Хатирәләрим» әсәрини јарадыр. Јары бәдии, јары хатирә формасында јаздығы бу әсәрдә о, шаһиди олдуғу һадисәләрдән, таныдығы адамлардан, әдәби сималарын һәјатындан, фәалијјәтиндән бәһс едир. Хатирәләрин биринчи фәсли «Тифлис» адланыр. Јазычы бу фәсилдә ушаглыг илләринин чанлы хатирәләрини верә билмишдир.

«Тифлис» фәсли шәһәрин тәсвири илә башланыр. Ајдын һисс олунур ки, бу тәсвир Тифлиси дујан, ону билән, она мәһәббәт бәсләјән бир јазычынын гәләминин мәһсулудур.

Сонра мүәллиф Тифлисин кечмишинә нәзәр салыр, онун күрчү, Азәрбајчан вә ермәни халгларынын мәдәни инкишафындакы ролундан данышыр. Әдибин ата вә анасынын Тифлисдә, Борчалыда олан гоһумлары онларын аиләсини Күрчүстан илә чох мөһкәм бағламышды. Буна көрә дә һәмин фәсилдә верилән «Илк гәдәм», «Мөвһумат», «Гоншуларымыз», «Мәһәррәмлик бусаты», «Дашғын», «Килас тәпәнин агибәти» кими бәһсләр Тифлисин ингилабдан габагкы һәјаты һаггында чох реал, чанлы тәсәввүр ојадыр. Доғрудур, һәмин тәсвирләрин бөјүк һиссәси Тифлисин «Шејтан базар» мәһәлләси илә, јә'ни азәрбајчанлыларын јашадыглары јерләрлә бағлыдыр. Лакин бу һадисәләр азәрбајчанлыларын һәјаты илә бағлы олса да Тифлисин үмуми мәдәни һәјатындан ајры дејилди вә шәһәр һаггында бүтөв тәсәввүр ојадырды.

Бүтүн бунлар ајдын көстәрир ки, Абдулла Шаиг өзүнүн «икинчи вәтәни» һесаб етдији Күрчүстана да јарадычылығында хүсуси јер ајырмыш, әдәби фәалијјәти боју вахташыры бу мөвзуја мүрачиәт етмишдир.

Лејла ЕРАДЗЕ

ҸӘМИЈЈӘТ ҮЧҮН ЧАЛЫШАН ИНСАН

Азәрбајчан дилиндә орта тәһсил системи бүнөврәсинин јарадылмасы вә ана дилиндә илк мәктәбин тәшкил едилмәси Абдулла Шаигин ады илә сых бағлыдыр. Мааариф вә мәдәнијјәтимизин инкишафы тарихиндә көркәмли јер тутан Абдулла Шаигин адыны дашыјан нүмунә мәктәбиндә мән дә охумушам. Бу мәктәби гуртаранлары республиканын али мәктәбләринә имтаһансыз гәбул едирдиләр.

Абдулла Шаиги мән илк дәфә 1919-чу илдә Бакынын I реалны мәктәбинә дахил олдуғум заман көрмүшәм. О вахта гәдәр рус дилиндә, башга мәктәбдә охујурдум. Мәним ана дилиндә охумаг арзусунда олдуғуму ешитдикдә, Шаиг гајғыкеш ата кими деди:—оғлум, чох јахшыдыр ки, сән тәһсил алмаг истәјирсән, лакин арзу һәлә кифајәт дејил. Јахшы охуја билмәк үчүн чох чалышмалысан.

Беләликлә, Бакы I реалны мәктәбинә дахил олдум.

О вахт реалны мәктәбиндә тәхминән 50-јә гәдәр синиф варды. Бунлардан јалныз охудуғумуз үчүнчү синифдә бүтүн дәрсләр Азәрбајчан дилиндә кечирилирди. Бу синфин рәһбәри—мүрәббиси дә Абдулла Шаиг иди. Һәмин синфин шакирдләри арасында сонрадан әдәбијјатшүнас вә тәнгидчи кими шөһрәт газанмыш мәрһум Атабаба Мусаханлы вә өлкәмизин көркәмли чәрраһы мәрһум Фуад Әфәндијев дә варды. Азәрбајчан ССР халг артисти Әфрасијаб Бәдәлбәјли, академик Сәфтәр Гулијев, Азәрбајчан ССР Али Совети Рәјасәт Һеј'әтинин сәдр мүавини Сүлејман Вәзиров да Абдулла Шаигин рәһбәрлик етдији һәмин синифдә охумушлар.

Нүмунә мәктәбиндә әдәбијјат мүәллимимиз вә синиф рәһбәримиз јенә дә Абдулла Шаиг иди. Биз ондан 1924-чү илдә, орта мәктәби гуртардыгдан сонра ајрылдыг.

Јахшы јадымдадыр ки, бурахылыш мүнасибәтилә мәктәбин тәшкил етдији кечәјә Бакынын габагчыл зијалылары топлашмышды. Бир нечә күнлүјә Москвадан Бакыја кәлмиш Нәриман Нәриманов да һәмин јығынчаға дә'вәт олунмушду. О, чыхыш едиб бизә чох мә'налы нәсиһәт верди вә чәкдији бөјүк зәһмәт үчүн Абдулла Шаигә тәшәккүрүнү билдирди.

Абдулла Шаиглә илк көрүшдән, онун садә инсан, гајғыкеш мүәллим олдуғуну дујмаг мүмкүндү. Узун илләр онун тәләбәси олдуғумуз заман биз буну һәмишә һисс етмишик. Бу күн, јарым әср кечдикдән сонра да, Абдулла Шаиги танıјыб-биләнләр, о чүмләдән биз—онун тәләбәләри—бу бөјүк маариф хадиминин әсил инсан кими нәчиб, саф, садәдил вә чазибәдар бир шәхс кими көзүмүзүн гаршысында чанландырырыг.

Мүбалиғәсиз дејә биләрәм ки, Абдулла Шаиги һамы илк көрүшдән севир, она инаныр, дәрин һөрмәт бәсләјирди; һамы өзүнү она охшатмаг истәјирди. Тәләбәләри онун тапшырыг вә мәсләһәтләрини мәмнунијјәтлә ичра етмәји өзләринә шәрәфли вәзифә сајырдылар.

Шаиг бөјүк мүәллим, маһир педагог иди. Шакирдләр онун вердији дәрсләрә бөјүк һәвәслә, шөвглә һазырлашырдылар. Данышыг тәрзи чох садә, дәрсләри мәзмунча зәнкин иди. Һаггында данышдығы шаир вә ја јазычыја ушагларда мәһәббәт һисси ојадарды. Бунун нәтичәсиндә ушаглар, јазычынын лајагәтини баша дүшүр, әсәрләрини һәвәслә өјрәнирдиләр. Синфимиздә синәси ше'рлә долу олмајан тәләбә јох иди. Бөјүк Сабирдән вә һуманист түрк шаири Тофиг Фикрәтдән Абдулла Шаиг һәрарәтлә данышарды. Биз јунан философларынын һаггында илк мә'луматы онун дилиндән ешитмишик. Һәртәрәфли билијә малик Шаиг әдәбијјат, инчәсәнәт, фәлсәфә саһәсиндә бизим енсиклопедијамыз иди.

Халгымыза, Вәтәнимизә сәмими мәһәббәт һиссини бизә илк дәфә ашылајан Шаиг мүәллим олмушдур. О, инсанын хошбәхтлијини чәмијјәт үчүн чалышмагда көрүрдү. Бу чәһәтдән тәләбәләриндән биринин хатирә албомуна 1924-чү илдә јаздығы автограф сәчијјәвидир: «Өзүнү јашатмаг үчүн чалышанлар ән ади инсанлардыр ки, ән кичик арзулар далынча кетдикләриндән, һәгиги бәхтијарлыға чатмазлар.

Јүксәлмәк, һәгиги бәхтијарлыға чатмаг истәјирсәнсә, өзүнү дејил, башгаларыны јашатмаға чалыш. Зира ки, һәгиги бәхтијарлар чәмијјәт үчүн чалышанлардыр».

Абдулла Шаигин бу сөзләри онун өзүнә дә аиддир. Бу сөзләр онун бөјүк инсан—һуманист олдуғуну чох көзәл көстәрир.

Азад ӘФӘНДИЗАДӘ,
академик.